

образа жизни (выбор целей, приоритетов), его реализации (практики субъекта, направленные на реализацию жизненных потребностей и разрешение возникающих ситуаций); удовлетворенности жизнью (самооценка достигнутого).

Ключевые слова: жизненные стратегии личности, адаптация, деятельностно-активистский подход.

Muradyan Olena. Life Strategies of the Individual in Terms of Social Change: a Sociological Analysis. Transitive nature of society, which is characterized by dynamics of institutional structure gives weight to the role of adaptive approach to the analysis of life strategies in the situation of social changes. The article reviews the main approaches to the study of individual life strategies and their structural elements. Attention is concentrated on the objective and subjective aspects of the process of developing life strategies and methodological features of the studies. Life strategy is a tool of planning the individual's own life, which consists of a preliminary design of way of life (choice of objectives, priorities) and its implementation (different social practices of the subject, aimed at implementation of the necessities of life and resolution of situations), life satisfaction (self-assessment).

Key words: life strategies of the individual, adaptation, personal activity approach.

УДК [316+351]:304.44

Марина Тімошук

Соціальна безпека в системі соціологічного знання

Здійснення теоретичного аналізу соціальної безпеки, із погляду різних наукових підходів, актуалізується вивченням соціальної безпеки як важливого інструменту щодо забезпечення життєдіяльності суспільства. До вивчення соціальної безпеки застосовано системний метод. З'ясовано сутність системи соціальної безпеки, у якій людина, суспільство й держава виступають одночасно її суб'єктом та об'єктом. Окреслено потребу у виокремленні «генералізуючого» виду безпеки для детального вивчення явищ соціальної безпеки.

Ключові слова: безпека, соціальна безпека, суспільство, держава, система.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність вивчення проблеми безпеки зумовлена такими факторами: по-перше, потреба в безпеці відіграє ключову роль у життєдіяльності людини, по-друге, її роль визначається тим, що небезпечні умови не сприяють продуктивній праці та відволікають від неї людей, які змушені витратити свої сили, ресурси й засоби на боротьбу із небезпеками. Не випадково Ш. Монтеск'є у своїй фундаментальній праці «Про дух законів» відзначив, що безпека – це перша форма свободи. Безпека створює необхідні передумови для споглядальної діяльності людей, покращення їхнього добробуту та збільшення суспільного багатства. Безпека – це складне соціальне явище, багатопланове й багатогранне у своїх структурних проявах, що відображають суперечливі інтереси у відносинах різних соціальних суб'єктів. Одні з них намагаються забезпечити свою безпеку за рахунок інших або не рахуються з інтересами безпеки інших людей; мислять застарілими категоріями й егоїстичними цінностями. Звідси – обґрунтованість проблематики безпеки суб'єктивними позиціями, неоднозначними оцінками, фрагментарними судженнями. У методологічному плані важливо мати цілісне уявлення про безпеку як соціальне явище.

Однак дискусії та розходження думок у поясненні різних концепцій соціальної безпеки констатують неоднозначність трактування цього поняття, що призводить до наукової заангажованості самої ідеї безпеки соціуму.

Мета та завдання статті полягають у тому, щоб

- з'ясувати основні теоретичні підходи до поняття «соціальна безпека»;
- окреслити системний метод дослідження соціальної безпеки.

Аналіз досліджень цієї проблеми. На сьогодні проблематика соціальної безпеки займає важливе місце в системі соціологічного знання й отримала висвітлення в спеціальній науковій літературі. Цьому питанню присвячено роботи О. У. Хомри, Т. Є. Русанової, О. Білоруса, В. К. Кузнецова, П. В. Шевчука, І. Я. Богданова, В. В. Серебрянникова, В. І. Добренькова, Ж. Т. Тощенко, Р. Г. Яновського. Проте потрібно констатувати, що окремі аспекти цієї проблеми малодосліджені та потребують теоретико-методологічного обґрунтування.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На жаль, доводиться констатувати, що сьогодні, в умовах об'єктивно-глобальних змін, розв'язання проблем безпеки здійснюється з позицій буденного глузду, застарілих підходів. У той час, коли соціальна безпека є важливим інструментом забезпечення життєдіяльності суспільства, розвитку економіки та національної самосвідомості. Отже, соціальна безпека стає найпріоритетнішою серед інших видів безпеки.

Соціальна безпека – це стан середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу на людину, стан, при якому ризик шкоди чи ушкодження обмежений механізмами державного управління, котрі забезпечуються організаційно-правовими нормами, відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю спричинення будь-якої шкоди при дотриманні вимог соціальної, державної, національної безпеки, не порушуючи при цьому Конституції України, Законів України й інших соціально-правових норм та актів [1, 440]. Надзвичайно важливим аспектом цього твердження є забезпечення зацікавленості держави в суспільній і особистій безпеці громадян.

Слід зазначити, що в системі соціологічного знання проблематика безпеки посідає важливе місце. Одним із перших дослідників, які зайнялися її вивченням, є основоположник соціології О. Конт. Важливе місце в цьому ученні займає проблема гармонізації суспільства та досягнення його стабільності. «Гармонія в суспільстві, – писав О. Конт, – це, передусім, якнайкраще поєднання інтересів різних осіб і соціальних верств [2, 333]. Він покладав на церкву роль інституту формування самосвідомості та усвідомлення безпеки. О. Конт мріяв про суспільство, у якому соціальний порядок не призводить до застою, а прогрес – до революційної монархії.

Свою точку зору на проблему безпеки виклав Г. Спенсер. Не втратили досі своєї актуальності його міркування та висновки про рівновагу, гармонію, стабільність у суспільстві, а також зворотні суспільні процеси: розпад суспільства, регрес, дисгармонія, деструкція. Як теоретик еволюціонізму, Г. Спенсер відстоює засаду вільного розвитку суспільства від утручання урядів і реформаторів. В основу своєї теорії мислитель поклав актуальні на той час дарвінівські й мальтузіанські ідеї про природний відбір і боротьбу за існування. За Г. Спенсером, виживати мають ті, хто є найбільш пристосованим, а суспільство через природний відбір здатне відкинути нездорових, нерозумних, повільних, нерішучих. Утручання ж держави, на думку вченого, тільки посилить деструктивні процеси, сприятиме виживанню непристосованих, що, урешті-решт, призведе до занепаду суспільства. Він розглядав державу як складноструктуроване явище, окремі одиниці якого мають власні функції. У дусі ліберальних поглядів науковець уважав, що держава як соціальна інституція повинна слугувати індивідам, а не навпаки. Г. Спенсер застерігав від небезпеки, що приховується в бюрократичній державі [3].

Слід зазначити, що Дж. С. Мілль був першим мислителем, який, проаналізувавши стан тогочасного суспільства, чітко визначив ті проблеми, зокрема соціальні, що в ньому існували. Він стверджував, що весь рух суспільства постійно прямує до такого стану, коли, урешті, для кожного індивіда стане просто неможливим мати які-небудь стосунки з кимось із подібних до себе інакше, як за умови абсолютної рівності. Саме безпеку Мілль обґрунтував як інтерес найвищого порядку, забезпечення якої він убачав у безперервному моніторингу суспільних відносин.

У соціології ХХ ст. сформувалося розуміння безпеки з позицій структурно-функціонального підходу як суспільної згоди й управління процесом її досягнення корпораціями соціальних експертів (Е. Дюркгейм); функціональності соціальних інститутів як подолання дисфункціональних станів і приведення інституційних засобів до реалізації базисних соціальних потреб (Р. Мертон); концепція «наукового управління», яка, незважаючи на певний прагматизм, містить поняття збалансованості інтересів суб'єкта й об'єкта управління, через які організація розглядається як «раціональний інструмент» для досягнення поставлених цілей (Р. Емерсон) [4]. Концепт безпеки актуалізується в соціологічній парадигмі М. Вебера. У контексті постіндустріальних трансформацій проблеми безпеки знаходять теоретико-методологічне обґрунтування в працях У. Бека, К. Поппера. І. М. Дубровський стверджує, що соціологічне знання стало базою для розуміння соціальної безпеки як стану суспільства, при якому зберігаються й розвиваються його системні характеристики [4].

Для дослідження соціальної безпеки застосуємо системний метод, вибір якого пояснюється складністю та унікальністю досліджуваної проблематики. Вибір методу можна пояснити також і рівнем аналізу. У цьому дослідному проекті ми розглядаємо всі три – макро-, мезо- та мікрорівень.

Під системою будемо розуміти сукупність елементів, об'єднаних загальними властивостями й зв'язками, функціональним середовищем і ціллісним існування [5].

У будь-якій макросистемі можна виділити підсистеми (компоненти) – це сукупність відносно однорідних елементів системи, що характеризуються загальними функціями й ресурсами. Варто зазначити, що відмінними ознаками будь-якої системи є наявність системоутворюючих властивостей та інтегрованість їхніх компонентів; до того ж будь-яка система володіє своєю структурою. Структура, як відомо, є множиною зв'язків й елементів, завдяки яким забезпечується обмін інформацією не лише всередині системи, але й між нею та навколишнім світом. Важливою характеристикою системи є її стан у конкретний момент часу, тобто сукупність сутнісних властивостей на цей момент їх прояву. Під станом потрібно розуміти такий режим функціонування системи, при якому її інтегральні показники характеризуються відносною незмінністю та незначними коливаннями її параметрів навколо деякого середнього значення, а узагальнена структура системи – незмінна в часі й просторі. Кожна система прагне до збереження стійкості та стабільності. Саме послідовна зміна стану системи, яка здійснюється під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, є процесом функціонування системи.

Використовуючи ці основні положення загальної теорії систем до вивчення проблем соціальної безпеки, спробуємо представити останню як систему, яка має свої елементи (компоненти), об'єднані загальними властивостями й зв'язками.

Підсистема забезпечення безпеки системи – це засоби, методи та способи забезпечення системи соціальної безпеки. Проте, з огляду на її стійкий розвиток, може бути досліджена і як самостійна система. Розглянемо елементи та підсистеми соціальної безпеки. Людина, суспільство й держава виступають основними суб'єктами соціальної безпеки. Вони підтримують безпеку відповідно до своїх прав та обов'язків, що прописані в законодавстві України.

Людина, суспільство й держава виступають одночасно суб'єктом й об'єктом системи соціальної безпеки. Це випливає із Закону «Про основи національної безпеки України» [6]. Саме Закон передбачає необхідність системного підходу до обґрунтування проблем безпеки, у тому числі й соціальної. Ця системність виокремлюється в тріаду – особистість, суспільство, держава. З урахуванням необхідності системного підходу та рівнів аналізу матимемо таке.

По-перше, головним суб'єктом й об'єктом соціальної безпеки виступає людина як найвища цінність. Саме забезпечення безпеки особистості стає умовою забезпечення безпеки всіх її видів і рівнів. Саме тому обґрунтованим, на нашу думку, є визначення соціальної безпеки як властивості діяльності людини щодо створення особливих умов самоствердження та захисту.

Проте стан особистості визначається станом суспільства й держави. Особистість перебуває в епіцентрі всіх небезпек і надзвичайних ситуацій – військових, соціальних, політичних, економічних, екологічних, техногенних, етнічних. Окрема людина може забезпечувати особисту безпеку лише в рамках закону, не нехтуючи інтересами суспільства й держави.

Суспільство, його громадські організації та структури певною мірою забезпечують безпеку окремих груп населення, але основним суб'єктом забезпечення безпеки повинна виступати держава; її основна функція й призначення. Як суб'єкт соціальної безпеки, держава виконує такі функції:

– охоронна, що реалізується в процесі забезпечення безпечної діяльності людини, суспільства, держави, усіх соціальних інститутів. Її головною метою є дотримання прав людини, що виражається в здатності та вмінні протистояти реальним і потенційним загрозам;

– контрольна. Її суть полягає у використанні законодавчо-нормативних актів для дотримання соціальної безпеки.

По-друге, логічним є тлумачення соціальної безпеки як виду безпеки, що вивчає найбільш загальні властивості явищ взаємодії людей між собою, з одного боку, і явищ, що впливають із цього процесу, – з іншого, окремі види чи сторони яких вивчаються спеціальними видами безпеки (політичної, економічної, екологічної, інформаційної). Диференціація цих видів безпеки не лише не виключає, але, навпаки, потребує виокремлення «генералізуючого» виду безпеки. Ця теза ґрунтується на тому, що там, де є низка явищ, що розділяються на декілька видів, повинен бути вид, який вивчає узагальнюючі властивості цього роду явищ.

Тобто саме для детального вивчення явищ соціальної безпеки необхідна спеціалізація видів; кожен зі спеціальних видів вивчає певний аспект явища людської взаємодії. Але всі ці види як

часткові випадки людської взаємодії повинні мати низку спільних властивостей. Їх вивчення потребує «генералізуючого» виду цих властивостей: таким видом є соціальна безпека, що виступає як надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів (макро- та мікрорівнів), збереження й розвиток людського потенціалу, систем життєзабезпечення людей, незмінних цінностей їхнього способу життя, моральної поведінки та діяльності.

По-третє, система соціальної безпеки – це сукупність соціальних взаємодій людини, суспільства й держави, що виражається в забезпеченні умов щодо захисту та протидії від реальних і потенційних загроз і небезпек. Система соціальної безпеки покликана надійно захищати суспільно-прогресивні інтереси соціальних суб'єктів, зберігати й розвивати творчі можливості людини, ефективні механізми соціалізації та життєзабезпечення людей, цінності їхнього стилю життя, моральності, постійно підтримувати високу мотивацію громадсько корисної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Уявлення науковців про природу соціальної безпеки є неоднозначними та багатоплановими. Зокрема, проблема безпеки знаходить обґрунтування в працях класиків соціології (О. Конта, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, М. Вебера, Р. Мертона), а також теоретиків постіндустріального суспільства (У. Бек, К. Поппер). Соціальну безпеку можна окреслити як неоднорідну, багаторівневу систему, що складається з елементів, основними з яких є суб'єкти, об'єкти та підсистема забезпечення соціальної безпеки. Ця система є відкритою, оскільки характеризується обміном із навколишнім середовищем і схильністю до внутрішніх та зовнішніх загроз. Соціальна безпека, як і будь-яка система, намагається зберегти стійкість і стабільність, але для цього потрібно виявити внутрішні та зовнішні загрози й звести їх вплив на цю систему до мінімуму. Перспективними, на нашу думку, є наукові розвідки щодо виявлення та попередження ризиків і загроз соціальної безпеки.

Джерела та література

1. Кучерук С. С. Механізми реалізації соціальної безпеки в Україні / С. С. Кучерук // Університетські наукові записки, 2007. – № 4. – С. 438–444.
2. Філософія [Текст] : учебник / под ред. В. Н. Лавриненко. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 584 с.
3. Спенсер Г. Система синтетической философии [Текст] / Г. Спенсер // Сочинения : в 2 т. – СПб., 1998. – Т. 1. – 314 с.
4. Дубровський І. М. Соціальна безпека: щодо питання про концептуалізацію / І. М. Дубровський // Право і безпека. – 2009, 4. – № 2.
5. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : [учеб. пособие] / Ю. П. Сурмин. – Киев : МАУП, 2003. – 368 с.
6. Закон України «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

Тимошук Марина. Социальная безопасность в системе социологического знания. Осуществление теоретического анализа социальной безопасности, с точки зрения разных научных подходов, актуализируется изучением социальной безопасности как важного инструмента обеспечения жизнедеятельности общества. Для изучения социальной безопасности применён системный метод. Выяснена сущность системы социальной безопасности, в которой человек, общество и государство выступают одновременно в качестве её субъекта и объекта. Очерчена потребность в выделении обобщенного вида безопасности для детального изучения явлений социальной безопасности.

Ключевые слова: безопасность, социальная безопасность, общество, государство, система.

Tymoshchuk Maryna. Social Security in the System of Sociological Knowledge. Implementation of the theoretical analysis of social security in terms of different scientific approaches is actualized through the study of social security as an important tool ensuring the life of society. In particular, the security issue is studied in the works of the most prominent sociologists (O. Kont, H. Spencer, E. Durkheim, M. Weber, R. Merton), and theorists of postindustrial society (U. Beck, K. Popper). The systemic method is applied to the study of social security. The essence of the social security system is clarified, in which an individual, society and the government serve both as its subject and object. The need for distinguishing the «generalizing» type of safety for a detailed study of the phenomena of social security has been outlined. The concept of social security subsystem as an independent system that stands as a set of social interactions of an individual, society and the government has been studied as well.

Key words: security, social security, society, government / state, system.